

פסח Festens navne

Der er fire navne for denne fest:

1. Forårsfesten; chag haaviv חג האביב
2. Frihedsfesten; chag hacherut חג החרות
3. Matzahfesten; chag hamatzot חג המצות
4. Pesachfesten: chag hapesach חג הפסח

Forårsfesten - fordi den falder om foråret, hvor naturen sætter nye skud og blomstrer op. I Israel modnes på denne årstid markens første afgrøder. På templets tid høstedes efter den første af festdagene, så man kunne bringe et omermål til templet.

Frihedsfesten - fordi vore forfædre på denne fest blev udfriet fra slaveriet. I gudstjenesten siger vi zeman cherutenu - "vor befrielses tid".

Matzahfesten - fordi det syrede er forbudt i denne uge, og fordi vi er forpligtede til at spise matzah sederaften til minde om den mad, vore forfædre spiste, da de i al hast drog ud af Ægypten.

Pesachfesten - fordi Pesach er navnet på det specielle offer, som alle de israelittiske familier ofrede den 14. nisan. Det er opkaldt efter miraklet, der skete, da Gud slog de førstefødte i hele Ægypten. Blandt ægypterne var der ikke et hjem, som ikke blev ramt (2.Mosebog 12,29): "fra den førstefødte hos Faraos, som sad på sin trone, til den førstefødte af fangen, der sad i fængslet"; men Gud - pasach - "passerede" forbi israelitternes huse. Brugen af festens navne er bemærkelsesværdig: I Torah nævnes festen konsekvent som chag hamatzot, men hos vore vise og i almindeligt talesprog er navnet Pesach det almindelige. Også den talmudiske traktat, der beskæftiger sig med forskrifter og love for denne fest kaldes Pesachim - og ikke Matzot. Hvorfor forandrer vi originalkildens ordbrug?

Forklaringen hertil har sin oprindelse i den regel, vi kalder - ani ledodi vedodi li - "Jeg er min vens og han er min" (Højsangen 6,3). Ifølge brachot-traktaten i talmud siger Gud til Israel: "I har gjort mig til den eneste i verden, for i jeres tefillin står der - Shema Jisrael Hashem Elokenu Hashem Echad - "Hør Israel! Herren er vor Gud, Herren er én!". Også jeg vil gøre jer til den eneste i verden, og i mine tefillin skal der stå - umi keamcha Jisrael goj echad baaretz - Hvem er som dit folk, Israel, en nation på jorden". Vi ser en gensidig respekt og udvælgelse mellem Gud og Hans folk. Noget tilsvarende gælder denne fest, som Gud som en kompliment til israelitterne kalder matzahfesten i sin Torah, fordi de i tillid til Ham ikke forberedte mad til rejsen, da Han pludseligt bød dem at forlade alt og tage af sted, og de nøjedes med deres matzah, det usyrede brød. Vi, fra vores side, overholder reglen: "Måtte den anden rose dig - ikke din egen mund" (Ordsprogene 27,2). Vi benytter ikke navnet matzahfesten, der er et navn til vor ros; vi siger pesachfesten for at understrege skaberens barmhjertighed mod os, da han passerede forbi vore forfædres huse. Mens ordet matzot er en hyldest til Israel - udtrykker ordet Pesach hyldest til Gud.

Seder-aften, leil-haseder

Efter aftengudstjenesten til de tre valfartsfester (side 96) kommer vi til pesachfestens dominerende begivenhed, sederaften, som fra de tidligste tider har været den centrale religiøse og nationale oplevelse i det jødiske hjem. Rig på traditioner og symboler fra fortid og nutid rækkende ind i fremtiden samles denne aften hele Israels spredte folk, verden over, i et stort fællesskab omkring seder-bordet for at holde festen efter forskrifterne.

Seder-aftenen er sammensat af mitzvot fra Torah og mitzvot, der senere er blevet indstiftet af vore vise, samt mange skikke, der skal minde om tidligere tiders hændelser.

Når vi kommer hjem fra synagogen, finder vi bordet dækket med en skinnende hvid dug og et vinglas til hver af de tilstedeværende, samt et særligt bæger til profeten Elias. Det usyrede brød er tildækket, og stolen, hvor den, der skal lede sederen sidder, er polstret med puder. Centralt placeret er det store sederfad. På det står alle de ting, som vi skal bruge til aftenens seder. Ved siden af det store fad står en lille skål med saltvand til at dyppe i, og mange gange findes også en lille serviet til at gemme afikoman i senere på aftenen.

Husmoderen tænder festlysene og siger inden tændingen lovsigelsen -asher kidshanu bemitzvotav vetzivanu lehadlik ner shel jom tov -han som har befalet os at tænde festlysene" (side 248). Derefter siger hun shehechejanu - som har holdt os i live og har ladet os bestå og nå frem til denne tid." Når husmoderen siger denne lovsigelse, skal hun i tankerne lade den gælde for alle de mitzvot, der særligt gælder for Pesach, og som man kun udfører en gang om året. Manden venter med at sige shehechejanu til kiddush.

Inden lystændingen skal man helst have sederfadet klart:

Øverst til højre ligger et stegt kødben, -zeroa -, til venstre for det ligger et ristet æg, - beizah; på midten af fadet er de bitre urter, som man bruger til lovsigelsen over maror; nederst til højre finder vi charoset, og til venstre de bitre urter - chazeret, man bruger til at spise sammen med matzah. En udførlig beskrivelse af alle disse ting og deres betydning vil følge senere.

På seder-aften opfylder vi to påbud, der står direkte i Torah; disse kaldes for mideorajta. Det ene er spisningen af matzah på den første aften, og til det formål lægger vi tre tildækkede matzot på bordet, enten i en særlig serviet eller på de tre hylder, mange sederfade har. Man er forpligtet til at spise et minimummål af matzah, som er lidt over 25 gram. Uden for Israel gælder dette begge seder-aftener.

Det andet påbud er, at vi skal fortælle om udgangen af Ægypten (2MB 13,8): - "På denne dag skal du fortælle dit barn og sige: Det er på grund af det, som Herren har gjort mod mig, da jeg drog ud af Ægypten". Ganske vist skal vi hver eneste dag mindes udgangen af Ægypten, for der står (5. MB 16,3): "at du alle dit livs dage skal ihukomme den dag, da du drog ud af Ægyptens land", og det efterkommer vi dagligt ved at sige shema og lovsigelsen efter shema. Forpligtelsen til at fortælle, som kommer af ordene "du skal fortælle dit barn og sige", er kun pålagt os "på et tidspunkt, hvor matzah og maror ligger foran dig" (Haggadah side 11). Hvornår sker det? På denne aften, den 15. nisan, seder-aften, hvor vi er forpligtede til at spise af Pesach-offeret sammen med matzah og bitre urter.

For at enhver jøde skal være i stand til at overholde forpligtelsen til at fortælle om udgangen af Ægypten på den rigtige måde, har vore vise i tidernes løb foreskrevet måden i haggadah til Pesach. Den begynder med at give den historiske baggrund for fortællingen om vore forfædres plager, som Gud slog Faraos med i Ægypten, miraklet da Det røde Hav skilte sig, og ender med historien om Israels befrielse, modtagelsen af Torah og bosættelsen i Eretz-Israel.

De fire bægre.

Foruden budene om at spise matzah og fortælle om udgangen af Ægypten tilføjede vor vise forpligtelsen til at drikke fire glas vin seder-aften og til at stille et femte glas frem, der symbolsk helliges profeten Elias.

Grunden til denne forpligtelse er ønsket om at give udtryk for de fire forskellige måder Gud lovede at befri Israel på og som står beskrevet i Torah:

"og jeg vil føre jer ud fra Ægyptens lidelser"

"og redde jer fra jeres slaveri"

"og befri jer med udstrakt arm og gennem strenge domme."

"Jeg vil tage jer til et folk for mig"

Hvorfor tilføjer vi nu et glas for profeten Elias? Den almindelige forklaring er, at der egentlig eksisterer et femte løfte om befrielse (2MB 6,8): "Og jeg vil bringe jer til det land, som jeg har svoret at give .. og jeg vil give jer det i arv; jeg er Herren!". Profeten Malachi har fortalt os, at profeten Elias er den, der vil bringe budskabet om befrielsen, og derfor skænker vi det femte bæger, for at understrege vor forventning om den fuldstændige udfrielse. Vi drikker ikke af dette bæger om aftenen, men påpeger, at hvis Elias kommer med det eftertragtede budskab, vil alle fem løfter være opfyldt - og så vil vi også drikke det femte bæger.

Hvert af de fire bægre skal indeholde "en fjerdedel log", som er mindst 86 ml. og hver af de fire gange man drikker, skal man drikke det meste af glassets indhold. Helst skal man drikke en god, rød vin, men man undgår tunge, søvndyssende vine, der kan forhindre en i at afholde sederen, som det sig hør og bør. Man kan også bruge rød, kasher druesaft til sine fire bægre.

Nogle bemærkninger om Haggadah.

Dette er elendighedens brød, ha lachma anja (side 5)

Fortællingen om udgangen af Ægypten, begynder med et stykke, der er skrevet på aramæisk, fordi det i mange århundreder var jøders talesprog, og det var vigtigt at begynde med noget, alle kunne forstå. I dag er der mange i Israel, der stiller spørgsmålstegn ved ordene "nu her" og "nu ufrie", og mener, man kunne stryge dem, fordi der i dag er et selvstændigt jødisk folk i en suveræn stat. Men princippet - kol jisrael arevin zeh lazeh "jøder er hinandens garanter" dikterer stadig denne formel: så længe størsteparten af det jødiske folk befinder sig i ikke-jødiske lande, og flere millioner af vore brødre lever i lande, hvorfra de end ikke er frie til at rejse til staten Israel, hvis de har lyst til det, og de heller ikke kan leve et fuldt jødisk liv, så længe må formlen "nu her - nu ufrie" stå ved magt. Når vi

siger ha lachma anja, gør vi det for alle dem, der ikke kan sidde omkring seder-bordet og sige "til næste år i Israels land - til næste år frie mænd". For at identificere os med vore brødre i lande, hvor de er undertrykt, plejer mange også på seder-aftenen at lade en stol stå tom ved bordet, og den minder os om, at vore brødre mangler omkring dette bord.

Hvor anderledes, mah nishtanah (side 6)

Med disse ord begynder de fire spørgsmål, som det yngste af børnene plejer at stille om de forskellige mærkværdige skikke, de ser denne aften. De fire spørgsmål hænger sammen med en meget gammel skik, hvor man først spiste måltidet, og dernæst læste haggadah. Barnet så derfor modstridende skikke: det ene øjeblik spiser man matzah, der kaldes elendighedens brød, og det næste øjeblik dyster man ligesom de rige; den ene gang spiser man bitre urter som slaver, den anden gang sidder man tilbagelænet som konger. I en senere tidsalder, da man flyttede læsningen af haggadah hen før måltidet, var det egentligt meningsløst at beholde spørgsmålene i begyndelsen af sederen, for spørgsmålene beskæftiger sig nu med, hvad barnet først vil få at se senere. Alligevel har man bibeholdt spørgsmålene i begyndelsen af haggadah, sådan som det nu engang var skik.

De fire børn, arba'ah banim (side 9)

"Torah taler om fire børn. En er vis, en er ugudelig, en er barnligt from, og en forstår ikke at spørge." De, der har udlagt skriften, siger herom, at de fire børn er "børn af hinanden", d.v.s. de repræsenterer fire generationer, ja, faktisk fem: den første er ikke omtalt i haggadah, det er faderen, der ikke har stillet noget som helst spørgsmål. Alt har været ham klart og tydeligt. Den første søn, den kloge, han undersøger og er nysgerrig: "Hvilke er de vidnesbyrd, de love og de forskrifter, som Herren, vor Gud har befalet jer", spørger han. Den anden søn, den ugudelige, er allerede fra den generation, der er vokset

op og blevet fremmedgjort for traditioner og skikke. Hvad ham angår, er sederen en forældet, meningsløs skik. Helt influeret af en anden kultur spørger han ondskabsfuldt, som den, der præcis kender svaret: "Hvad betyder denne tjeneste for jer?" Haggadah siger, at han har sat sig selv uden for fællesskabet og fornægter det vigtigste. Den tredje søn, den barnligt fromme, har aldrig set en seder-aften i sit fædrene hjem. Han lever i en verden, der intet har til fælles med jødedom. Måske han i sin barndom har oplevet en seder hjemme hos sin bedstefar, der var den vise. Han ved kun, at han er jøde, og når det bliver seder-aften, spørger han naivt: "Hvad er dette?". Den fjerde søn ved ikke engang, hvordan man spørger. Han har hverken set en seder hos sin far eller sin bedstefar, og derfor siger haggadah: "Med ham skal du selv begynde", du skal prøve at nå ind til ham og fortælle ham.

Vi kender mange hjem, hvor situationen ligner familien med de fire sønner: faderen har i sit hjemland været en torah-kyndig mand; hans søn har kastet alle traditioner fra sig, er gået ind for nye teorier, der forkaster jødedom og religion som anakronistisk og meningsløs, og derfor har han rystet alt, hvad han har set i sit barndomshjem af sig. Hans søn, den barnligt fromme, ved intet som helst, og hans barnebarn - som mange andre af dagens unge - ved ikke engang, hvad de skal spørge om. Det kan være, at det er om fire generationer i denne betydning, at vore vise brugte udtrykket "torah taler om fire børn" for at forhindre en sådan situation, og for at der ikke skal opstå et samfund, der distancerer sig fra ethvert kendskab til sin fortid, sine værdier og traditioner. Derfor siger vi - "du skal fortælle dit barn og sige". Vi skal tale med vores børn og knytte dem til deres folk, deres religion, deres tro og fortid.

Gudstjenesten til Pesach-dagene:

Hvorfor siger man hel hallel de første to dage og halv hallel de følgende dage?

I princippet følger gudstjenesten til Pesach samme orden som bønnerne til de andre valfartsfester, sådan som de er at finde i siddurim og i de særlige machzorim, men der er en væsentlig forskel m.h.t. hallel (side 191). Mens man til Sukkot- og Shavuot-festerne siger hele hallel, siger man den til Pesach kun de to første dage (i Israel kun den første dag), og resten af dagene siges halv hallel, det vil sige, at man springer stykkerne over.

Hvorfor nu det? Fordi vi den syvende dag nævner den mirakuløse spaltning af Det røde Hav, som ganske vist betød redning for vore forfædre, men det medførte også, at ægypterne druknede på havets bund. I overensstemmelse med sætningen (Ordsprogenes bog 24,17) "Falder din fjende, så glæd dig ikke", kan man moralsk set ikke tillade sig at sige hel hallel på denne dag. Også vore vise var opmærksomme på dette problem, og ifølge deres udlægning sagde Vorherre til Israel: "Mine hænders værk drukner i havet - og I synger lovsang?!"

For at understrege, at vi ikke er glade, når det går vor næste, ja selv vor fjende, ilde, men samtidig give udtryk for vor taknemlighed over miraklet, der reddede os, fandt vore vise en middelvej: man siger hallel syvende dag Pesach, men ikke den hele. Nu opstår der imidlertid et andet problem: På denne måde bliver mellemdagene i Pesach festligere end syvendedagen og det på trods af, at den sidste dag er en dag til "hellig sammenkomst" og er en jom-tov, festdag i sig selv. Hvordan kan man udligne denne forskel, der gør, at man siger hele hallel i chol-hamoed, men kun "den halve" til festdagen? Løsningen er, siger halachah, også i chol-hamoed kun at sige halv hallel.

Bønnen om dug, tefillat hatal

Speciel for gudstjenesten på Pesach er bønnen om dug (side 223), der siges i mussaf på den første festdag. Vore vise fastslog, at når det meste af nisan måneden er gået, er regn ikke mere et tegn på velsignelse i Israel, men snarere det modsatte . Derfor ophører vi allerede den første dag i Pesach, som falder midt i nisan, med at sige -mashiv haruach umorid hagashem - "Du byder vinden at blæse og regnen at strømme ned", og vi beder heller ikke mere om "dug og regn til velsignelse" i den daglige amidah.

Det er værd at lægge mærke til det hensyn, halachah tager til, at hele familien kan nyde festglæden. Vore vise har lært os, at man ikke beder om regn på selve valfartsfesterne, for at der ikke skal komme en pludselig regnskylle og ødelægge fornøjelsen.

Til Sukkot begynder man at nævne regnen på den sidste dag, Shemini Atzeret, og til Pesach holder man op med at bede om regn allerede ved festens begyndelse. Da hveden gerne skulle modnes i midten af nisan, og regn ville kunne få den til at rådne, bestemte vore vise, at man til Pesach skal skifte ønsket om regn ud med bønnen om dug. Duggens betydning er stor på denne årstid, fordi den forbedrer og forfrisker afgrøden uden fare for ødelæggelse. I kantorens gentagelse af amidah for mussaf begynder han sammen med menigheden bønnen om dug. Herefter tilføjes ikke længere - mashiv haruach.

Det centrale stykke i bønnen tal er sammensat af seks vers, samme opbygning som i tefillat hageshem. I dem fremsætter vi ønsket om dug til velsignelse: "Måtte duggen fylde vore lader med overflod; forny os fordums dage. Herre lad vort navn blive dig værdigt, og lad os blomstre som en frugtbar have! Lad os oplives ved din dug." Ligesom bønnen om regn ender bønnen om dug også med tre udråb, hvor vi beder om, at duggen skal være til velsignelse og ikke til forbandelse.

Fra og med aftengudstjenesten efter de første Pesach-dage (i Israel efter den første dag) udelader man i amidah - ten tal umatar livracha, og i stedet siges - veten bracha. Desuden tilføjes jaaleh vejavo i amidah og i bordbønnen hele Pesach igennem med nævnelse af - "denne dag, det usyrede brøds fest". Syvende dag Pesach siger man i Israel Hazkarat Neshamot (side 212), i diasporaen siges det ottende dag.

Uden for Israel fejrer man som bekendt Pesach i otte dage. Den første og anden festdag, jom-tov, er "en hellig sammenkomst", og på dem holder man de to seder-aftener. Derefter er der fire halv-helligdage, chol hamoed, og syvende og ottende dagen er atter forbudt som arbejdsdage, også de er "hellig sammenkomst".

Jøder, der kun er på besøg i Israel, er forpligtede til at overholde to seder-aftener og otte dage Pesach, ligesom de skulle have gjort, hvis de ikke var rejst fra deres hjem.

Hvis festdagene i Pesach falder på en dag midt i ugen, gør man ved festens slutning havdalah over vin, men uden at sige de sætninger, der siges lørdag aften inden havdalah-lovsigelsen, og uden lovsigelse over lys og krydderier. Man lovsiger altså kun over vinen og siger hamavdil (side 190).

Hvis festen slutter en lørdag aften siges den sædvanlige Havdalah. Hvis det er seder aften en lørdag aften, siger man Kiddush og Havdalah på en gang, over det samme glas vin, som er det første af de fire bægre.

Man siger ikke lovsigelsen over krydderierne, som skal give os noget af Shabbats velduft med ind i hverdagen, for på denne aften går Shabbat jo lige over i en jom-tov.